

TANULMÁNYOK

Úton a republikánus autonómia felé?

Erényes civil újságírók és a politikai véleménynyilvánítás

IAN CRAM*

Bevezetés

A kommunikáció terén bekövetkezett technológiai fejlődés már egy ideje a nyilvános megszólalás formáinak demokratizálása irányába hat. Példának okáért a web 2.0 kreatív lehetőségeket kínál olyan új megszólalók számára, akik a múltban mindössze passzív befogadói voltak egy csekély számú (állami vagy céges) megszólaló professzionális keretek között előállított és terjesztett tartalmainak. Így az alkotmányos nézőpontból a véleménynyilvánítás szabadságának alapjogát rögzítő legfontosabb normaszövegek (mint az Emberi Jogok Európai Egyezménye és számos, a II. világháború és a hidegháború utáni alkotmány) a „kevés megszólaló kontra sok hallgató/néző” modelltől indultak ki. A közösségi média és a tömeges online megszólalás korában ez a modell meghaladottnak tűnik, így a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó jogszabályok értelmezésére/megreformálására hivatott bíróságoknak és jogalkotóknak kérdések sorát kell sürgősen megválaszolniuk. Miféle védelmet élveznek az új megszólalók és milyen esetekben? Kiindulhatunk-e abból az alapfeltevésből, hogy őket is megilleti a hagyományos médiaszervezeteknél dolgozó, formális képzésben részesült kollégáiknak biztosított védelem? Szükséges-e megkövetelni, hogy az új megszólalók számot adjanak bizonyos kompetenciákról, mielőtt olyan alkotmányos előjogokra/mentességekre tarthatnának igényt, amelyek rendszerint csak a nagy kiadóvállalatoknál dolgozókat illetik meg? Ez az általános szintű vizsgálódás tovább bontható többek között a becsületsértés, a rágalmazás, vagy a közrend és a magánélet védelme, az adatvédelem, a szerzői jogok stb. elvont jogi kérdéseinek egész sorára. Vegyük pl. a rágalmazással kapcsolatos jogszabályokban általánosan fellelhető azon követelményt, hogy a kiadó tegyen észszerű lépéseket kommentárja/véleménye ténybeli alapjainak ellenőrzésére, illetve azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek az újságírókat forrásaik kényszerű feltárása tekintetében az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke alapján megilletik. Itt vannak továbbá azok a sajátos problémák, amelyek a külső továbbítók/terjesztők (internetszolgáltatók, közösségimédia-platformok, újságok és műsorszolgáltatók online kiadásának nyilvános hozzászólási szekciója) mások vitatható véleménynyilvánításával kapcsolatos felelőssége körében merülnek fel.

* A Leeds University jogi kara Összehasonlító Alkotmányjogi Tanszékének professzora. Jelen tanulmányt a szerző az *In Medias Res* felkérésére írta.

Álláspontom szerint a bírósági és jogalkotói válaszreakciók hitelességének és következetességének értékeléséhez hasznos lehet annak megértése, hogy ezek a reakciók a demokratikus elmélet mely alapvető állásfoglalásaira vetnek fényt. Egy egyesült államokbeli akadémikus, Edwin Baker érvelése szerint a médiaszabadság demokráciában betöltött szerepéről szóló bármely elméletnek a demokrácia mélyebb szintű magyarázatában kell gyökereznie.¹ Nem meglepetés ezért, hogy a republikánus politikaelmélet iránt érdeklődő tudósok fellelkesültek a modern idők részvételi lehetőségei láttán, és arra ösztönözték a politikusokat és bíróságokat, hogy a médiaszabadság olyan modelljét tegyék magukévá, amely az erényes – azaz politikailag aktív – polgárság önirányító képességeit erősíti. Ebben a tanulmányban célokom annak bemutatása, hogy a média újabb formái miként erősítik és akadályozzák a befogadó demokratikus részvétel (aminek révén az egyszerű embereknek lehetőségük nyílik a társadalmi-gazdasági és politikai elit körében uralkodó ortodoxiak vitatására) republikánus céljait. Az általam felvonultatott érveket részletesebben a *Citizen Journalists: Newer Media Republican Moments and the Constitution* című monográfiámban fejtem ki.² Jelen íráshoz gondolataim a következők szerint rendszereztem. Az 1. rész a republikánus politikaelméletet vizsgálja, különös tekintettel Niccolò Machiavelli *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről* c. művére, amely bepillantást enged abba, hogy egy megfelelően kialakított alkotmány a polgári szabadságjogokat mindenki számára előmozdító módon egyszerre ösztönzi és kezeli az aktív polgárság disszonáns és ellentmondásos politikai energiáit. A 2. rész néhány amellett szóló érvet vizsgál, hogy az internetszolgáltatókat és a közösségi médiát úgy kellene kezelni, mint olyan 21. századi közparkokat vagy köztereket, ahol a közérdekű kérdéseket érintő megszólalásokat megejtik. Ez a vita rámutat arra, hogy (i) a megszólaló jogaira és kötelezettségeire vonatkozó bármely jogi elemzésnek alkotmányos vonatkozásokat is vizsgálnia kell, és arra nem vonatkozhatnak kizárólag azok a kötelmi jogi jogszabályok, amelyek rendszerint a hálózati és platformszolgáltatók és ügyfelek magánjogi viszonyát szabályozzák; és (ii) a digitális szolgáltatók harmadik személyek tartalmaival kapcsolatos felelősségére vonatkozó jogi normák értelmezésekor a szólásszabadság alkotmányos dimenzióit is figyelembe kell venni. Itt kitérek majd egyfelől a strasbourgi bíróság *Delfi AS v. Estonia*³ ügyben, másfelől a *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Hungary*⁴ ügyben adott ellentmondásos megállapításaira. A 3. rész az „udvariassági” normákhoz és a „professzionálisan előállított” online tartalomhoz való bírói ragaszkodásra összpontosít, amely – az itt bemutatott érvelés szerint – fenyegeti a politikai színtér sokszínűségét, és lehetővé teszi, hogy az elit által kialakított elfogadott véleménynyilvánítási fogalmak elnyomják a nyilvános vita kisebbségi és eltérő hozzászólásait.

¹ C. Edwin BAKER: *Media, Markets and Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

² Cheltenham, Edward Elgar, 2015.

³ No. 64569/09, 2015. június 16-i ítélet.

⁴ No. 22947/13, 2016. február 2-i ítélet.

1. A republikánus politikaelmélet

A republikánus politikaelmélet mindazok számára ösztönösen vonzó, akik fontosságot és jelentőséget tulajdonítanak a politikai szférában való létezésnek. Az athéni/görög változatban a jó polgár mibenlétének és nevelésének elképzelése elválaszthatatlanul egybefonódott a társadalmi döntéshozatali struktúrákban egyenlő politikai félként való teljes és deliberatív részvétellel. A republikanizmus újrómai változata a görög megfelelőjében található, az emberi kibontakozás és a tökéletes emberi lények iránti vágy elképzelései helyett a polgárság eltérő és bináris modelljéből indult ki, amely a kis számú gazdag és művelt elit és a nagyobb számú szegényebb és kevésbé művelt egyénből álló köznép osztályalapú megkülönböztetésén alapult. Machiavelli a *Beszélgetések* című munkájában azzal érvel, hogy az emberek nagy többsége lusta volt, amikor részt kellett volna vennie a közügyekben, és szabad életet akart, hogy saját (eltérő) céljait elérhesse, miközben a nagyobb gazdagságra és magasabb pozíciókba aktívan törekvő kisebbség a többieknek akart uralkodni. Mindannyian a közösség érdekei, illetve a közjó elé helyezik önös érdekeiket. A római történelem tanulsága egyértelmű volt Machiavelli számára. A modern államoknak eszközökre volt szüksége ahhoz, hogy megfékezze néhány hatalommal bíró személy törekvését arra, hogy túlzott hatalmat szerezzen mások felett, és ezzel zavarja mások szabadságát. A többség (*plebs*) tagjaiból hiányzik a közösségi szellem, és magukra hagyva nem fognak időt szentelni a közügyekkel való foglalatosságnak (azon hamis meggyőződésük okán, hogy szabadságuk megőrzésének legjobb módja a nyilvános szférától való elvonulás),⁵ míg a kisebbség tehetősebb, vagyonos tagjai (*grandi*), akik egyedi érdekeiket összekeverik a közösség érdekével, a közintézmények uralására törekszenek, az állami források felhasználását pedig olyan irányba terelik, amely az ő szűk, családi érdekeiknek megfelel.⁶ Machiavelli nézete szerint az egyszerű férfiak és nők hajlamosak a gazdag elit tagjaira elkápráztatva és félelemmel vegyes tisztelettel tekinteni. Az elit ennek tudatában van, és ki is használja ezt önös érdekében. Így a gazdag elit fenyegetést jelent a közjó megvalósulására nézve. Ha meg kívánjuk őrizni a nép szabadságjogait, Machiavelli felfogásában létfontosságú, hogy a nép elkötelezze magát a közélet egy olyan formája mellett, amelyben lehetséges a szabadságjogok megőrzése. És itt lép be a jog. A jog intézménye fegyelmező vagy erényösztönző mechanizmusként működhet, amely az egyszerű embereket arra készíti, hogy kivegyék részüket a közfeladatokból. Amint alkotmányosan meghonosodik az olyan osztályspecifikus fórumokon, amelyek lehetővé teszik számukra az elit önérdékű politikáinak megfékezését vagy akár tiltását,⁷ az egyszerű polgárok rákényszeríthetik a hatalommal rendelkező csoportosulásokat a közjó figyelembevételére, az egyetértés biztosítása érdekében. Így a nép

⁵ Niccolò MACHIAVELLI: *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről*. Budapest, Európa, 1978. 104. (1. rész 5. fejezet.)

⁶ „Mégis a birtoklók okozzák a legtöbb viszálykodást, [...] az ember csak akkor érzi magát tulajdona birtokosának, ha újabb és újabb birtokokat szerez.” Ford. LONTAY László. Uo., 107.

⁷ A Machiavelli által előnyben részesített „vegyes alkotmányban” az egyszerű polgárok bekerülnek a döntéshozó testületekbe, és politikailag egyenlő szintre kerülnek a szenátus tagjaival (*grandi*). A néptribunus osztályspecifikus intézményét a köznép saját soraiból maga választotta, és vétőjoga volt a szenátusban a *grandi* által javasolt rendeletek és a politikai bűncselekménnyel gyanúsított prominens polgárok (így a szenátus rendeleteit törvénybe foglaló konzulok) elleni vádak ügyében. A néptribunusok törvényeket is javasoltak, amelyeket a köznép vitatott meg a népgyűléseken.

ellenállása az, ami kikényszerítheti az eredetileg magánérdekeken alapuló igények olyan módosítását és átformálását, amely figyelembe veszi a közjót, és azzal jobban összeegyeztethető. A szenátus és a köznép között fennálló egyensúly miatt egyik sem tudott olyan törvényt hozni, amelyek elnyomták volna a másikat.⁸

Machiavelli egyik legellentmondásosabb és legeredetibb érvelése az volt, hogy a társadalmi osztályok és az azonos osztályba tartozó személyek közötti konfliktusok létezése nem pusztán az élet velejárója, hanem jótékony hatású is. Livius ókori Rómájából vett példákra hagyatkozva, Machiavelli azt állítja, hogy a gazdag földbirtokos patríciusok és a köznép közötti társadalmi súrlódás – amennyiben azt a hatalommegosztáson és a jogállamiság betartásán alapuló intézményi gáttal megfelelően ellenőrzés alatt tartjuk – üdvözlendő, mivel a szabadságot megőrző dinamikus egyensúlyt teremt.⁹ Machiavelli jól tudta, hogy szavait úgy fogják értelmezni, mint aki a viszálykodás egy rendellenes és kaotikus szintjét védelmezi.

„És ha valaki azt mondaná, hogy különös, már-már elvadult módszerekkel éltek – a nép a szenatust, a senatus pedig a népet átkozta, utcáról utcára rohantak, bezárták a boltokat, az egész nép kivonult Rómából, és mindez rémületet ébreszt már az olvasóban is.”¹⁰

Machiavelli értelmezésében a római intézmények ezeket a „súrlódásokat” mindazonáltal sikeresen feloldották, és ezek vezettek el azokhoz a jó törvényekhez, amelyek előrevitték a közjót és a nép szabadságát.

„Véleményem szerint azok, akik kárhozzatják a nemesek és a plebs viszályait, azt korholják, ami elsősorban tette lehetővé Róma szabad életét, és inkább a viszályokból fakadó híresztelésekre, mendemondákra figyelnek, mint a villongások kedvező hatásaira, és azt sem veszik tekintetbe, hogy minden közösségben kétfajta lelkiállapot észlelhető: a népé és a nagyoké, és hogy a szabadság érdekében hozott minden törvény a nép és a nagyok ellentétéből születik. [...] Azt felelném, hogy minden államban szükségképpen meg kell lennie azoknak a kereteknek, amelyek között a nép szabadjára engedheti közeleti igényeit, különösen az olyan államokban, amelyek fontos ügyekben a népre kívánnak támaszkodni.”¹¹

Már nem Machiavelli 15. század végi, 16. század eleji kisméretű városállamaiban élünk. Akár közvetlen, részvételen alapuló kormányzást alakítottak ki ezek a városállamok, akár nem, mi már sokkal nagyobb államokban élünk, amelyekben a képviseleti alapú demokratikus intézményekből való tartós és viszonylag széles körű kiábrándulás érzékelhető. Az ókori Rómától el-

⁸ A néptribunusok megvétózhatták a szenátus által javasolt legtöbb hivatalos aktust.

⁹ MACHIAVELLI i. m. (5. lj.) I. könyv, 3–6. fejezet, és l. Maurizio VIROLI: *How to Choose a Leader: Machiavelli's Advice to Citizens*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2016. 126–131. Quentin SKINNER a *Foundations of Modern Political Thought* (Cambridge, Cambridge University Press, 1978) I. kötet 4. fejezetében tárgyalja, hogy Machiavelli republikánus gondolkodása mennyiben merít a szabadság 14. századi firenzei humanista felfogásából, és mennyiben fejleszti azt tovább.

¹⁰ MACHIAVELLI i. m. (5. lj.) 104.

¹¹ Uo., 103–104.

térően az osztályszerkezetű törvényhozó, törvénymegsemmisítő intézmények a modern demokráciákból hiányoznak. Ehelyett sokkal inkább elfogadott – az érettebb liberális demokráciákban bizonyosan – arról beszélni, hogy a „politikai elit” uralja a jogalkotást – ez alatt Robert Putnam nyomán a politikailag prominens posztokat betöltő személyeket értve, akik „kivételes politikai indíttatással és kifinomultsággal rendelkeznek, és rendkívüli bőséggel férnek hozzá a társadalmi-gazdasági és politikai erőforrásokhoz”.¹²

Sok szavazó számára ezek az intézmények földrajzilag távol találhatóak, és csak ritkán kerülnek kapcsolatba választott képviselőjükkel (képviselőikkel). Számos, hosszú múltra visszatekintő liberális demokráciában hosszú távon csökken a választási részvétel.¹³ Az Egyesült Királyságban pl. az 1950-es 84%-os csúcshoz az általános választásokon szavazó, választásra jogosult polgárok aránya 1955–1997 között 70–78%-ra csökkent.¹⁴ Azóta tovább esett, 60–66% körüli szintre.¹⁵ Az elmúlt 50 évben az USA-ban az elnökválasztás során a részvételi arány a választásra jogosultak 51–61%-a körül ingadozott.¹⁶ E jelenség egyik lehetséges magyarázatának középpontjában az áll, hogy az alkotmányról és az alkotmányos reformról folyó vita alakítását a politikai elit uralja.¹⁷ Számos demokráciában a korrupciós botrányok is hozzájárultak ahhoz, hogy a közbizalom hosszú távon csökkenjen.¹⁸ A választott tisztségek hosszú hivatali ideje (az Egyesült Királyságban, de csak kevésbé az Egyesült Államokban, ahol a Képviselőház mind a 435 képviselője 2 évig marad hivatalban) ugyancsak arra ösztönzi a nép képviselőit, hogy kevésbé reagáljanak a választók gondjaira. Ron Levy megjegyzi, hogy a 60-as évek óta csökkent az egyszerű polgárok politikai vezetőkbe vetett bizalma.¹⁹ A demokratikus önkormányzati rendszerben az egyszerű polgárok döntéshozatalban való egészséges részvételi szintje szükségeltetik ahhoz, hogy a politikai vezetők némi hitelességgel állíthassák: intézkedéseik a nép „tájékozott beleegyezésén” alapulnak. Az apátia irányába mutató tendencia természetesen aggályokat ébreszt e folyamatok kimenetelének demokratikus legitimitációját illetően.

Az egyszerű polgárok politikai döntéshozatalban való fokozottabb részvételének újkori polgári szószólói így természetesen érdekeltek a fórumok kialakításában, ideértve a polgári szer-

¹² Robert PUTNAM: *The Comparative Study of Political Elites*. New Jersey, Prentice-Hall, 1976. 9.

¹³ L. többek között az erre a jelenségre vonatkozó szakirodalmat: Andrew RUSSELL: Political Parties as Vehicles of Voter Engagement. *Parliamentary Affairs* (2005) 555.; David MILLER: System Failure: It's Not Just the Media – the Whole Political System has Failed. *Journal of Public Affairs* (2004) 374.; Paul HOWE: *Citizens Adrift: The Democratic Disengagement of Young Canadians*. Vancouver, UBC Press, 2010, a fiatal szavazók távolmaradásának problémája több államban.

¹⁴ <http://www.ukpolitical.info/Turnout45.htm>

¹⁵ Uo.

¹⁶ http://www.fairvote.org/voter_turnout#voter_turnout_101. Az időközi kongresszusi választáson a részvétel még alacsonyabb, 40–45%-os volt, l. https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2015/cb15_2.html

¹⁷ Ron LEVY: Breaking the Constitutional Deadlock: Lessons from Deliberative Experiments in Constitutional Change. *Melbourne University Law Review* (2010) 805., egyebek mellett az ausztráliai gyakorlatot vizsgálja az 1960-as évek óta.

¹⁸ Az Egyesült Királyság esetében l. a parlamenti képviselői költségelszámolásokról szóló 2009. évi vitát, Jennifer Van HEERDE-HUDSON (szerk.): *The Political Costs of the 2009 British MPs Expenses Scandal*. London, Palgrave Macmillan, 2009.

¹⁹ LEVY i. m. (17. lj.) 807.

vezeteket, polgári paneleket, népszavazásokat és újabban a (web 2.0 technológiát használó) *crowdsourcing*ot, amelyek az alkotmányos döntéshozatalban való néprészvétel nagyságrendi és földrajzi távolsági problémáinak egy részét oldják meg vagy enyhítik.

Ebben a tanulmányban arra a kérdésre összpontosítok, hogy az online világ miként kaphat szerepet a republikánus önkormányzás politikailag egyenrangú felek közötti aktív, befogadó (integratív) formáinak előmozdításában. Milyen ítélkezési gyakorlatbeli vagy magatartásbeli akadályok állnak e cél elérésének útjában?

2. Online szolgáltatók mint közparkok

Az online kommunikációs hálózatok mára valamennyiünk számára lehetővé teszik, hogy hallassuk hangunkat, és ezáltal a politikai viták aktívabb résztvevői legyünk. A térbeli fizikai korlátokat, a földrajzi távolságot és az egyidejűség szükségességét meghaladva az új kommunikációs technológiák világszerte lehetővé teszik a távoli és nem egyidejű interakció lehetőségét a beszélgető- vagy hallgatótársak hatalmas közönségével szerte a világon.²⁰ Egyes, eddig marginalizálódott egyének és csoportok számára a fizikai helytől független jelenlét ténylegesen segítheti a befogadóbb (integratívabb) és egyenlőbb eszmecserét, a megszólaló személyazonossága azon vonatkozásainak elrejtésével, amelyek miatt egyesek az adott személy/csoport nyilvános vitákban tett hozzászólásait figyelmen kívül hagyják/lebecsülik.²¹ Általánosabban, Yochai Benkler azzal érvel, hogy a hálózatos kommunikáció az egyénnek

„nagyobb beleszólást ad a kormányzásba, mint amennyit a tömegmédia lehetővé tett. Az internet lehetőséget nyújt a régi média szűk keresztmetszeteinek kikerülésére, legyenek ezek autoriter kormányok vagy médiatulajdonosok keltette szűk keresztmetszetek.”²²

Ezért jogosan mondhatjuk, hogy nem szabad lazán félresöpörni a részvételi hírkészítés és véleményformálás felé történő elmozdulás előnyeit. Ugyanakkor a civil újságírás gyakorlata árnyaltabb megközelítésének és a digitális véleménynyilvánításnak teret adó platformok iparág- struktúra elemzésének el kell ismernie azon kihívások sokféleségét, amelyek a tájékozott önkormányzó demokrácia ideálja előtt tornyosulnak. E tekintetben két kapcsolódó magatartási korlátot kell egybevetni. Először is a politikai vitában való polgári részvétel alacsony (más, nem politikai tartalmú tevékenységekhez, különösen a nyílt szexuális tartalmú oldalak látogatásához képest) szintjének bizonyítékait, másodsor pedig a digitális „politikai aktivizmus” meglehetősen alacsony szintjét. Az online politikai kampányokban megjelenő karosszék-aktivizmus ke-

²⁰ Stephen COLEMAN – Jay G. BLUMLER: *The Internet and Democratic Citizenship. Theory, Practice and Policy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. 27–28.

²¹ Coleman és Blumler említett műve olyan kutatásokat idéz, amelyek az abortusz, a fogyatékkal élők és a nemi kérdések ügyében kampányoló csoportok kommunikációs hatókörének javulására utal.

²² Yochai BENKLER: *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven, Yale University Press, 2006. 271.

vésbé jelez az „ismerősnek jelölöm” vagy a tetszik/*retweet* gombot megnyomók részéről egy adott ügy melletti elköteleződést, mint inkább a felhasználók online identitásának és az online közösségben róluk kialakult képnek tulajdonított jelentőség kifejeződését.

A fenti pontok felidézik Benjamin Constant álláspontját az ókoriak és az újkoriak szabadságának szembeállításáról. A párizsi Athénée Royalban 1819-ben adott előadásában²³ Constant megjegyezte, hogy az ókori városállamok polgárai nem kaptak az államtól szabadságjogokat annak eldöntésére, hogy akarnak-e a magánéletükben politikai tevékenységet folytatni, szervezetekbe belépni, vallást gyakorolni, azaz hogy – ahogyan Constant összegzi – ki-ki „hajlamainak és szeszélyeinek megfelelően múlassa idejét”.²⁴ Constant az egyéni kedvtelés megzavarását kihívásként értékelte a tájékozott önkormányzás ideálja szempontjából, azonban hangvétele kevésbé elítélő, mint Rousseau-é.²⁵ Az utóbbi a magánvagyon („*doux commerce*”) hajhászását erős kritikai jelzőkkel illette, azzal, hogy az megfosztja a republikánus államot az általános akarat érvényre juttatásához szükséges elkötelezettségtől. Rousseau a *Lettres écrites de la Montagne*-ban gyászos hangot üt meg.²⁶ A liberális államok prototípusában, amely Európa egyes részein és az Egyesült Államokban a 19. század folyamán alakult ki, az állami befolyástól való ezen szabadság a politikai közösség meghatározó jellemvonása, aminek folyamányaként Constant modern állama egyre több, a politikai gyűléseken való részvételt felváltó, figyelemelterelő kapcsolódási lehetőséget kínál az idő eltöltésére.²⁷ A korábban a Varsói Szerződéshez tartozó országokból származó bizonyítékok rámutatnak, hogy amikor az embereknek megadatik az állami befolyástól mentes élet lehetősége, a szabadságjogokat (amilyen a véleménynyilvánítás) jobbra nem politikai célokra használják fel. Az orosz televízió legnépszerűbb műsorai már jó ideje a szórakoztató vagy a valóságtól menekülő műfajok, beleértve a szappanoperákat, játékokat, krimiket és romantikus filmeket (amelyek némelyike nyugati importból származik vagy közvetlenül nyugati formátumra készül).²⁸ Stephen Hutchings és Natalia Rulyova megjegyzi, hogy „a nézők általánosságban jobban kedvelik a fikciós műsorokat, mint a híreket vagy közéleti műsorokat”.²⁹ Még a cenzúra totalitárius rendszereinek összeomlása előtt – amikor az elnyomó állam napi valóság volt – is vannak bizonyítékok arra, hogy a kommunista blokk államai nem keresték tömegével a politikai műsorokat. A keletnémet polgárok azon jelentős része, akik 1989 előtt tudták fogni a nyugatnémet tévé adásait (mert Kelet-Németországban a hatóságok képtelenek voltak a nyugatnémet átvívtévé jeleinek blokkolására), a legnépszerűbb programok a *Dallas*, a *Miami Vice* és a *Szezám utca* voltak.³⁰

²³ Benjamin CONSTANT: *A régiek és a modernek szabadsága*. Ford. Réz Pál. Budapest, Atlantisz, 1997.

²⁴ Uo., 239.

²⁵ L. Robert WOKLER (szerk.): *Rousseau and Liberty*. Manchester, Manchester University Press, 1995. 50.

²⁶ Rousseau az *Értekezés a tudományokról és a művészetekről* című művében megjegyezte, hogy „a régi államférfiak folyvást az erkölcsökről meg az erényről beszéltek; a mieink csakis a kereskedelemről meg a pénzről beszélnek.” Jean-Jacques ROUSSEAU: *Értekezés a tudományokról és a művészetekről*. Ford. Kis János. Budapest, Helikon, 1978. 26.

²⁷ Ezzel azonban nem azt akarta mondani, hogy Constant nem aggódott a közügyektől a magánügyek felé való elvonulás miatt, l. még Alan RYAN: *On Politics*. London, Penguin, 2012. 518, 524–525.

²⁸ Stephen HUTCHINGS – Natalia RULYOVA: *Television and Culture in Putin's Russia: Remote Control*. Abingdon, Routledge, 2009. 10–11.

²⁹ Uo.

³⁰ Holger Lutz KERN – Jens HAINMUELLER: Opium for the masses: How foreign media can stabilize authoritarian regimes. 17 *Political Analysis* (2009) 377.

Republikánus szemszögből nézve üdvözlésre méltó, hogy a viszonylag kis számú állami és magántulajdonú megszólaló és a számos néző/hallgató 20. századi modellje leáldozott. Azok számára azonban, akik elkötelezettek az aktív és integratív autonómia iránt, a digitális kor egy további problémát is felszínre hoz. A „számos megszólaló – számos hallgató/néző” modell hajnala felveti saját külön kérdéseit azon magántulajdonú médiapiaci közvetítők elszámoltathatósága tekintetében, amelyekben keresztül a digitális polgárnak kommunikálnia kell, és ezeket szintén meg kell vizsgálni. A tartalom és az álláspontok terjesztése feletti, az „ügyfeleikkel” kötött szerződés alapján a magántulajdonú közvetítők által gyakorolt ellenőrzés számos okból komoly fejtörést okozhat a republikánusok számára, nem utolsósorban annak lehetősége miatt, hogy egyes nézőpontokat népszerűsítsenek, másokat pedig kirekesztenek. Ezt súlyosbítja az a széles körben eluralkodott felfogás, hogy az alkotmányok tehetetlenek az olyan *magánszereplők* szólásszabadságot korlátozó tevékenységével szemben, mint amilyenek a magántulajdonban álló vállalatok. E tekintetben az Egyesült Államok alkotmánya kivételnek minősül.

Az Első Alkotmánykiegészítés értelmében az internet előtti állami joggyakorlat arra kötelezte az államot, hogy tegyen tevékenes lépéseket a nyilvános terek nyitva tartására, és különítsen el erőforrásokat mások szólásszabadságának lehetővé tétele érdekében. Érvelésem szempontjából jelentőséggel bír, hogy még a magánterületek tulajdonosainak is meg kellett engedniük időnként, hogy birtokukon az Első Alkotmánykiegészítés szerinti jogokat gyakorolni lehessen. A döntő kritérium annak meghatározásához, hogy vonatkozik-e valamely magánterület tulajdonosára az Első Alkotmánykiegészítés szerinti korlátozás, az, hogy a földtulajdonos lényegében az állammal azonos módon működik-e, nevezetesen, meghatározza-e az ott tartózkodók szabadságjogait, és általában elérhető-e a lakosság számára. A magánterületek fenti szempontoknak megfelelő tulajdonosainak az Első Alkotmánykiegészítés szerinti vizsgálat alá vonása indokolt az önkormányzathoz szorosan kapcsolódó tágabb véleménynyilvánítási és egyesülési jogok gyakorlásának a polgárok számára történő megengedése szempontjából. Vegyük pl. a *Marsh v. Alabama* ügyet, amelyben az Első Alkotmánykiegészítést vették igénybe egy szövetségi állam szintű törvény szerinti, magántulajdonhoz fűződő jogok megsértése miatti büntető-ítélet megdöntésére (ebben az esetben engedély nélküli kiadványterjesztés miatt). Az alabamai Chickasaw városa teljes egészében a Gulf Shipbuilding Corporation magántulajdona volt. A Legfelső Bíróság azonban úgy vélte, hogy minden lényeges vonatkozásában egy köztulajdonú városhoz hasonlított, amelynek következtében a tulajdonosok érdekeit védő állami törvényeket az Első Alkotmánykiegészítés szerinti ellenőrzés alá lehetett vonni.³¹ A *Marsh*-ügyben született ítélet óta az Egyesült Államokban a „magányos” véleménynyilvánítók szabad hozzáférést kapnak a magántulajdonú bevásárlóközpontokhoz,³² illetőleg a telefon-, kábel- és közvetítő rendszerekhez, amelyek kiállták az alkotmányos próbát.³³ Ezek a „megerősítő” szabályok további kivételeket formáltak az Első Alkotmánykiegészítés szerinti szabadságok „negatív szabadságjog”

³¹ 326 US 501 (1946), a bíróság mellékesen megjegyezte, hogy az USA szénbányászainak mintegy 50%-a vállalati tulajdonban álló városokban élt.

³² *Pruneyard Shopping Center v. Robbins*, 447 US 74 (1980).

³³ *Time Warner Entertainment Co. v. FCC*, 93 F.3d 957 (1996), a magántulajdonú kábelrendszerek tulajdonosai kötelesek más tulajdonosok csatornáinak továbbítására; *Turner Broadcasting System v. FCC*, II 520 US 180 (1997). Hasznos áttekintésért l. Marvin AMMORI: First Amendment Architecture. 1 *Wisconsin Law Review* (2012) 39–43.

szerinti felfogása alól.³⁴ Ezáltal alapot szolgáltatnak azokhoz az állításokhoz, hogy az internet-szolgáltatókra és a közösségimédia-oldalak tulajdonosaira is vonatkozhat az a kormányzati szabályozás, aminek célja a nyitott és sokféle nézetnek helyet adó deliberatív demokrácia érdekeinek előmozdítása. Lényegében itt az az érvelés hangzik el, hogy az internet a Hyde Park digitális megfelelője, azaz egy nyilvános fórum elektronikus változata, azzal a különbséggel, hogy magántulajdonban áll, végtelenül nagy teret foglal el, és nincs kitéve az angol időjárás szeszélyeinek. E nézet értelmében az államnak alkotmányos kötelessége lehet a polgárok internethez való hozzáféréseinek elősegítése azáltal, hogy továbbítási kötelezettséget ír elő a magántulajdonú közvetítők számára. Azok a feltételek, amelyek alapján az állam a hozzáférés elősegítésére kötelezte a magántulajdonú szolgáltatókat, *önmagukban is* tárgyát képezhetik az Első Alkotmánykiegészítés szerinti vizsgálatnak. Konkrétan, alkotmányos szempontból a nyilvános vita nézőponton és a tartalom alapuló korlátainak csaknem minden esetben érvénytelennek kéne lennie.

A szólásszabadsággal foglalkozó néhány vezető liberális tudós az „internet mint nyilvános fórum” érvelés ellen szervezkedik. Barendt például azt állította, hogy az internet nem minősíthető az Első Alkotmánykiegészítés szerinti nyilvános fórumnak, „mivel az internethez való hozzáférést magántulajdonú internetszolgáltatók szervezik. Ha egy internetszolgáltató valamely okból megtagadja valamely magánszemély vagy cég számára a hozzáférést, nem kerül sor állami fellépésre: az Első Alkotmánykiegészítésre nem lehet hivatkozni.”³⁵

Ez az érvelés ugyanígy megtagadja a polgárok kommunikációját biztosító magánszereplők elleni, szólásszabadságra alapított igényeket, ideértve az olyan közösségi médiaplatformokat, mint a Facebook és a YouTube. Az Első Alkotmánykiegészítés hatályán túllépve, Barendt álláspontja általánosabb értelemben is tagadja a közjogi elvek alkalmazását az internetszolgáltatók vagy közösségi médiahálózati szolgáltatók tekintetében. Nézete szerint az internethasználók véleménynyilvánítási jogaira kizárólag az internetszolgáltatókkal és az általuk használt különféle közösségi médiaplatformokkal kötött szerződésük rendelkezései vonatkoznak (még akkor is, ha e szolgáltatások felhasználóinak nincs beleszólásuk a hozzáférés megadása feltételeinek kialakításába).³⁶ Amikor a Google vagy a Twitter korlátozza a felhasználók véleménynyilvánítási szabadságát, alkotmányos panasz nem nyújtható be, mindössze a kötelmi jogi normák által szabályozott magánjogi jogvita kezdeményezhető. Ezt a nézetet a szólásszabadság más kiemelkedő kutatói is osztják. Tribe például azzal érvel, hogy az Első Alkotmánykiegészítés nem teszi lehetővé az állam számára, hogy arra utasítsa a magántulajdonú internetszolgáltatókat, hogy segítsék elő mások szólásszabadságának érvényesülését.³⁷ Sunstein – Barendt-hez és Tribe-hoz

³⁴ A „negatív” és „affirmatív” kifejezések használata olyan dichotómia, amely nem feltétlenül segít. A megszólalónak a magántulajdonú térben adott „affirmatív” hozzáférés ugyanúgy tekinthető a megszólalónak az ingatlantulajdonos általi zavarás alóli „negatív” szabadság biztosításának.

³⁵ Eric BARENDT: *Freedom of Speech*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 2. kiad. 456.

³⁶ Jacquelyn E. FRADETTE: Online Terms of Service: A Shield for First Amendment Scrutiny. *Notre Dame Law Review* (2013) 947.

³⁷ Laurence H. TRIBE: Why the FCC should Not Adopt a Broad View of the „Primary Video” Carriage Obligation: A Reply to the Broadcast Organisations, National Cable & Telecommunications Association, ex parte CS. Dkt No. 98–120, 2003. november 24., <http://fjallfoss.fcc.gov/ecfs/document/view?id=6515291211>; l. még Christopher S. YOO: Free Speech and the Myth of the Internet as an Unintermediated Experience. 78 *George Washington Law Review* (2010) 697.

hasonlóan – elfogadni látszik a magántulajdonhoz fűződő jogok magasabbrendűségét, mind normatív szempontból, mind a jogi realitások terén. A *Columbia Broadcasting System v. Democratic National Committee* ügyben megjelenő, a többségi, szerkesztői szabadságot védő álláspontot idézve Sunstein kijelenti, hogy a polgároknak nincsen törvény adta joga a magántulajdonú médiában való megszólalásra, és úgy tűnik, nem aggódik amiatt, hogy ezáltal csorbulhat a nézőpontok sokszínűsége. Függetlenül attól, hogy az internetszolgáltatók elleni alkotmányos jogorvoslat Barendt, Tribe és Sunstein részéről történő megtagadása pontosan kifejezi-e néhány/minden nyugati liberális demokrácia jogi álláspontját, az álláspont normatív bírálata megmarad amiatt, hogy ténylegesen átadja az integratív, deliberatív demokrácia feletti gyámságot a magánszektornak. Barendt és társai figyelmen kívül hagyják a közvetítők (internetszolgáltatók, közösségi médiaplatformok) abban megmutakozó tényleges hatalmát, hogy az egyéni és csoportos megszólalásokat cenzúrázzák, módosítják, kirekesztik, eltorzítják, és előnyben részesítsenek vállalati, üzleti szempontokat szolgáló megnyilvánulásokat. A cenzúra és a módosítások különféle megnyilvánulásai olyan szempontok mentén valósulnak meg, amelyekbe az egyszerű polgárnak nincsen beleszólása, sőt ezek a szempontok megváltoztathatatlanok. A népszerűtlen vagy üzleti érdekekbe ütköző vélemények képviselőinek így gyakran meg kell küzdeniük a megcélzott hallgatósággal való kommunikációért.³⁸ A közvetítő vállalatokkal szembeni közjogi jogok hiánya azt is jelenti, hogy a 21. századi digitális szólásszabadság határait olyan magántulajdonú szervezetek szabják meg, amelyeket csak részvényeseik számolhatnak el, akiknek a politikai véleménynyilvánítás szabadsága melletti elköteleződése pusztán az ezzel biztosítható reklámbevétel mértékétől függ.

Egy másik álláspont – ami a magánhatalom cenzúrázási szokásainak jellemzően előrelátó ismeretét tükrözi – is megtalálható még az internet előtti időszakból, amelyet a *Columbia Broadcasting System v. Democratic National Committee* ügyben William Brennan bíró különvéleménye képviselt.³⁹ A többség azt a következtetést vonta le, hogy az Első Alkotmánykiegészítés nem követeli meg a nem állami műsorszolgáltatótól a Demokrata Párt egy közérdekű, ámde „ellentmondásos” témára vonatkozó fizetett hirdetésének befogadását.⁴⁰ Nem volt olyan „állami fellépés”, amelybe az Első Alkotmánykiegészítés bekapcsolódhatna, és amennyiben a műsorszolgáltató teljesítette az ellentmondásos kérdéseknek a hírműsoraiban és tényfeltáró műsoraiban való teljes és méltányos bemutatására vonatkozó kötelezettségét a „méltányossági doktrína” alapján, a műsorszolgáltató szerkesztői szabadsága volt nem támadható. Ezzel szemben Brennan különvéleménye azt a merész javaslatot vetette fel, hogy egy olyan társadalomban, amelyben a magán műsorszolgáltatóknak az állam korlátozott frekvencián ad működési engedélyt, és ame-

³⁸ Andrew TUTT: The New Speech. 41 *Hastings Constitutional Law Quarterly* (2014) 235., aki megjegyzi azt is, hogy a magánszemélyek rákényszerülnek arra, hogy feladják a kreatív teljesítményeikhez fűződő szellemi tulajdonjogaikat, többek között a szoftvertulajdonosok javára.

³⁹ 412 US 94 (1973).

⁴⁰ És I. még a nyomtatott média ágazat tekintetében a *Miami Herald v. Tornillo* ügyet, 418 US 241 (1974) – alkotmányellenesnek találta a nyomtatott médiában megjelenő bírálattal szembeni törvényes helyreigazítási jogot, mert az sérti a napilap szerkesztői szabadságát, és a napilapot tartalma miatt szankcionálja, ami visszafogottabb, illetve szűkebb tudósítást eredményezhet.

lyekre az állami hatóság (a Szövetségi Kommunikációs Bizottság) méltányossági politikája vonatkozik, „az Első Alkotmánykiegészítés alkalmazási köre nem valamely formális »magán–állami« kettősségen múlik, hanem a magánvállalkozások állami jellegére vonatkozó, gyakorlatiasabb megfontolásokon.”⁴¹

A magánvállalatok Első Alkotmánykiegészítés alapján történő felülvizsgálatának alkotmányos alapja az önkormányzás igényén nyugodott, amit közvetlenül fenyegetett az erős vállalatok politikája, amelyeket egyéni érdekeik arra hajlamosítottak, hogy korlátozzák a polgároknak az álláspontok széles köréhez való hozzáférését. Ami a *Columbia Broadcasting System*hez hasonló ügyekben kockán forgott, az „a nép élénk televíziós és rádiós nyilvános vitákban való részvételi joga és a vita meghallgatásához való joga” volt.⁴² A méltányossági doktrína önmagában nem lenne elégséges az ütköző nézetek sugárzásának biztosítására. Brennan álláspontja szerint ahhoz, hogy a lakosság „őszintén és egyenesen értesüljön ellentmondásos ügyekről, elengedhetetlen, hogy a polgárok legalább némi lehetőséget kapjanak arra, hogy saját érdekükben szót emeljenek a számukra jelentős kérdések hiteles szószólóiként.”⁴³

A CBS által elfogadott szabályozás inkább a nyilvános vita megbénítására, semmint annak előmozdítására szolgált,⁴⁴ előnyben részesítve azokat az „üzleti” felszólalókat, akik „javaikkal és szolgáltatásaikkal házalnak”.⁴⁵ Brennan ítéletének republikánus felhangja a magántulajdonosok tulajdoni igényeivel ütközik, azzal a céllal, hogy a felszólalók változatos köre olyan hallgatóság-gal léphessen kapcsolatba, amely egyébként nem hallgathatná meg őket. Érveket vonultat fel azon radikális felvetés mellett, miszerint bizonyos körülmények között a magánhatalom számára is előírhatóak olyan alkotmányos kötelezettségek, amelyek szükségesek a demokrácia működéséhez. E radikális álláspontot az egyetemi oktatásban korábban Jerome Barron képviselte.⁴⁶ Érvelése szerint a hatvanas évek végén kiderült, hogy az amerikai médiaszervezetek olyan konzervatív intézmények, amelyek kerülnek az ellentmondásos vélemények közzétételét, helyette a kellemes, üzletileg nyereséges hangnemet részesítik előnyben. A hátrányos helyzetű és elégedetlen csoportok kiszorultak a média fősodrából, „romantikus” fikcióvá változtatva ezzel Holmes a gondolatok szabad piaca fogalmát.⁴⁷ Barron felvetette, hogy elérkezett az idő annak elismerésére, hogy az elnyomó, uralkodó többség által az állami cenzúra mechanizmusain keresztül kifejtett, a szólásszabadságot veszélyeztető fenyegetést (amit Holmes kollégája, Brandeis bíró

⁴¹ 412 US 94, 172 (1973).

⁴² Uo.

⁴³ Uo., 189–90.

⁴⁴ Uo., 192. Brennan a 187. oldalon megjegyzi, hogy figyelemmel a „műsorszolgáltatók közönségük, és ezzel profitjuk maximalizálására vonatkozó erőteljes érdekére, naivitás lenne elvárni a műsorszolgáltatók többségétől, hogy a nézőpontok teljes skálájának tükrözéséhez szükséges változatosságú és ellentmondásosságú anyagokat állítsanak elő. Egyszerűbben fogalmazva, a dühös ügyfelek nem jó ügyfelek, és a tömegtájékoztató kereskedelmi világában egyszerűen »rossz üzlet« az eretnokség vagy az ellentmondásosság támogatása, vagy mások számára ennek megengedése.”

⁴⁵ Uo., 200.

⁴⁶ Jerome A. BARRON: Access to the Press. A New First Amendment Right. 80 *Harvard Law Review* (1967) 1641.

⁴⁷ „Ülősztrájkok és tiltakozások tanúsítják, hogy a régi média elégtelennek bizonyult az álláspontok összességének hatékony megjelenítési eszközeként.” Uo., 1647.

nevezett meg először a *Whitney v. California* ügyben) újra kell értelmezni mint egy, a nem állami szervezetektől érkező fenyegetést.⁴⁸ „Túl merész lenne azt javasolni, hogy biztosítani kell az unortodox gondolatok tömegmédiában való megjelenését, hogy ténylegesen garantálni lehessen, hogy azok ne legyenek elfojtva?”⁴⁹

Manapság a republikánus szellemiségű polgárok unortodox ötletek közösségi médiaoldalakon, így a Facebookon és a Twitteren keresztül történő terjesztésére vonatkozó képessége ütközik az „elfogadható” és „elfogadhatatlan” beszéd vállalati fogalmának nyers realitásával. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az antikapitalista és nyugatellenes megszólalások minden esetben megkurtításra kerülnek. Az Occupy radikális, alulról szerveződő egyenlőségi mozgalma pl. a Facebook, a Twitter és a YouTube közvetítésével kommunikált egyesült államokbeli és külső támogatóival. Az Egyesült Királyságban Paul Bernal mutatott rá a Twitter kedvező hatására a tömegmédiából kirekesztett nyomásgyakorló csoportos kampányok elősegítésében.⁵⁰

Azt azonban nem tudjuk, hogy a magántulajdonú közvetítők milyen gyakran működnek együtt a kormányokkal és más magánszemélyekkel/csoportokkal a tiltakozásokat kiváltó anyagok eltávolításával.⁵¹ Az első alkalommal Edward Snowden által megszerzett bizalmas diplomáciai kommunikáció Wikileaks általi nyilvánosságra hozatalára reagálva az USA Igazságügy-minisztériuma bírósági végzést szerzett a Twitter ellen, amely előírta számára a Wikileaks felhasználói fiók adatainak átadását (a végzést később hatályon kívül helyezték).⁵² A Twitter elismerést vívott ki magának az igazságügy-minisztérium kérelme jogszerűségének vitatása melletti elkötelezettsége miatt. Azonban rendkívül valószínű, hogy más közösségi médiaszolgáltatók is kaptak ilyen felkérést. A Twitter volt az egyetlen olyan vállalat, amely jogi kifogással élve védte meg felhasználói érdekeit.

Természetesen nagy valószínűséggel a szolgáltatásnak helyet adó vállalkozás üzleti gyakorlatait kritizáló vagy annak reklámbevételeit vagy üzleti partnereit veszélyeztető tartalom lesz a felelős a vállalkozás által végrehajtott cenzúráért. Időnként elegendő lehet a cenzúra kiváltásához az is, hogy a felhasználók tartalma sérti a közösségi médiaplatform szolgáltatójának megcélzott profilját. A MySpace két alkalommal, 2004-ben és 2008-ban is törölt egy erős, 35 000 tagot számláló, magát „Ateista és agnosztikus csoportnak” nevező szerveződést. 2004-ben a csoport törlését konzervatív keresztény felhasználói panaszok előzték meg. A második alkalommal, 2008-ban, keresztény hackerek törölték a csoport feltöltött anyagait, átnevezve a csoportot „Jézus a szeretet”-re.⁵³ Talán az internetszolgáltatók és a közösségi hálózati oldalak elvi alapon

⁴⁸ *Whitney v. California*, 274 US 357 (1927), a 372. és következő oldalak.

⁴⁹ BARRON i. m. (46. lj.) 80., 1641. és 1649.

⁵⁰ Paul BERNAL: A Defence of Responsible Tweeting, 19 *Communications Law* (2014) 12., 14–15.

⁵¹ FRADETTE i. m. (36. lj.) 973–974.

⁵² Jerry BRITO: First Privacy, Now Censorship: Will Twitter Continue to Stand Up for Its Users' Rights? *Time*, 2012. január 2., <http://techland.time.com/2012/01/02/privacy-and-censorship-will-twitter-continue-to-stand-up-for-its-users-rights-this-year/>

⁵³ Benjamin F. JACKSON: Censorship and Freedom of Expression in the Age of Facebook. 44 *New Mexico Law Review* (2014) 131.

járnak el felhasználóik szólásszabadsághoz fűződő érdekeinek védelme során,⁵⁴ azonban nem lenne bölcs dolog ezt magától értetődőnek feltételezni, és nyilvánvaló ostobaság lenne ilyen reményt dédelgetni politikai feszültségek vagy közelgő válság idején, amikor az állami szervek nemzetbiztonsági okokból törekednek korlátozásra, nem is beszélve a nem állami szereplők részéről a mások szólásszabadságának megszüntetését célzó, a szólásszabadság szerzői jogi, rágalmazási vagy egyéb polgári jogi korlátainak vélelmezett megsértése miatt perrel fenyegető helyzetekről.

A szólásszabadságot védő alkotmányos normák magántulajdonú internet-közvetítőkre történő alkalmazása (vagy a tartalomra vonatkozó szabályok kormányzati megregulázása) lényegesen megnehezítené a magántulajdonú közvetítők számára a megszólalás népszerűtlen formáinak elhallgattatását. Jelenleg nem egyértelmű, hogy az európai emberi jogi bírák Strasbourgban mindig méltányolják-e ezen érvek nyomós jellegét, amikor lényegében mások jóhírnevének védelmét vagy mások bűncselekmény elkövetésétől való védelmét szolgáló magánjogi igények kerülnek eléjük. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ellentmondásos jelzéseket küldött két közelmúltbeli ítéletében, a *Delfi AS v. Estonia* és az *MTE v. Hungary* ügyben. E nehézségek strukturális oka a 10. cikk 2. bekezdésében a kiadók „kötelezettségeire és felelősségeire” történő utalás, ami lehetővé teszi a közvetítők harmadik személyek kommentjeivel kapcsolatos kötelezettségeinek terhes értelmezését.

A *Jersild v. Denmark* ügyben elismerte, hogy az újságíró/média harmadik személy megnyilvánulása miatti szankcionálása „súlyosan hátráltatná a sajtó közérdekű ügyekről folyó vitákhoz való hozzájárulását, és ezt mindaddig nem szabad megengedni, amíg nincs erre valamilyen különösen nyomós ok”.⁵⁵ Ahogyan azonban a Nagytanács a *Delfi AS v. Estonia* ügyben a közelmúltban egyértelművé tette, a digitális korban a 10. cikk 2. bekezdésében a média kötelezettségeire és felelősségeire utalás úgy is értelmezhető, hogy terhebb felügyeleti kötelezettségeket rónak mindazokra, akik harmadik személyek hozzászólásainak és véleményeinek biztosítanak helyet.⁵⁶ A *Delfi*-ügy tényállása szerint egy professzionális kereskedelmi hírportál felkérte olvasóit, hogy szóljanak hozzá hírtartalmihoz. Az olvasói hozzászólásokat nem szerkesztették vagy moderálták. Amennyiben a hozzászólás bizonyos sértő szavakat tartalmazott, azt egy szűrőprogram észlelte és automatikusan törölte. Ha a hozzászólásban nem szerepelt tiltott kifejezés, mindaddig olvasható maradt, amíg más olvasók azt a portál rendszergazdáinak nem jelezték, amikor is a hozzászólást törölték. A *Delfi* olyan szabályokat is alkalmazott, amelyek tiltották a fenyegető, sértő, trágár, uszító, erőszakra vagy jogellenes magatartásra felbujtó hozzászólásokat. A *Delfi* leközölt egy cikket, amely egy komptársaságot és annak felügyelőbizottsági tagját, bizonyos L.-t bírálta. A cikkre 185 hozzászólás érkezett, amelyek közül L. többet fenyegetőnek, sértőnek vagy becsületsértőnek tartott. A hozzászólásokat L. ügyvédjeinek megkeresésére hat hét-

⁵⁴ Előfordul, hogy a közösségimédia-vállalatok hajlandók elutasítani bizonyos tartalmak eltávolítására vonatkozó kormányzati „kéresek”. L. David NAKAMURA: White House Asked YouTube to Review Anti-Muslim Film. *Washington Post*, 2012. szeptember 14., a közelmúltból l. az Apple részéről a titkosítási kulcsok átadásának megtagadását, hogy az FBI ügynökei hozzáférhessenek annak a muszlim párnak a telefonadataihoz, akik 2015 decemberében San Bernardinóban 14 személyt meggyilkoltak, <http://www.nytimes.com/aponline/2016/03/10/us/politics/ap-us-apple-encryption.html>

⁵⁵ Application no. 15890/89., 1994. szeptember 23-i ítélet.

⁵⁶ Application no. 64569/09., 2016. június 15-i ítélet.

tel később törölték. Az észti bíróságok szerint az L. által igénybe vett értesítési-eltávolítási eljárás nem volt megfelelő, és megbírságot a felpereseket, mivel a rendszer nem nyújtott kellő védelmet L. személyiségi jogai számára azért, hogy a gyűlölködő/fenyegető hozzászólásokat nem törölte elég gyorsan. Strasbourgban 15–2 szavazati többséggel megállapítást nyert, hogy a nemzeti bíróság ítélete nem sértette a felperes 10. cikk szerinti jogait. A többségi és kisebbségi vélemény okfejtése gondos tanulmányozást érdemel. Röviden, a többségi vélemény megállapította, hogy a felperes szűrőprogramja nem távolított el automatikusan minden gyűlölködő hozzászólást és erőszakkal fenyegetést, aminek következtében számos ilyen hozzászólás egy ideig a hozzászólások között maradt. A többségi vélemény a hírportál felelősségét kiadóként, és nem közvetítőként látta megalapozottnak abból kiindulva, hogy a Delfi üzleti vállalkozásként működött. A nemzeti bíróságok által a felperesre kirótt bírság nem volt aránytalan eszköz L. jóhírnevének védelmére. A szlovén Zupančič bíró egyetértő különvéleményében megjegyezte, hogy „teljeséggel elfogadhatatlan” a felperesek részéről „bármiféle névtelen hozzászólás” közreadásának megengedése, hozzátéve, hogy „nem érti, a nemzeti bíróságok miért haboznak az ilyen ügyek elbírálásakor és a személyiségi jogok szigorú védelmének biztosításakor, valamint tisztességes kártérítés megítélésekor azok számára, akik ilyen szóbeli sérelemnek lettek kitéve”.

A kisebbség (Sajó és Tsotsoria bírák) tévedésnek tartotta, hogy a Bíróság a rendszerint a hagyományos kiadókra irányadó felelősségi szintet rögzítette a Delfihez hasonló közvetítőkre ezek üzleti jogállása alapján, amivel e közvetítőket cenzori hozzáállás alkalmazására ösztönzi.⁵⁷ Az észti jog – bizonyos fokig büntető jelleggel – nem követeli meg a helytállási kötelezettség megállapításához a kifogásolható tartalomra vonatkozó tényleges bejelentés meglétét. A közvetítő feladata az, hogy a hozzászólásokat késlekedés nélkül – azaz megjelenésük után azonnal – törölje, függetlenül attól, hogy az azoknak helyet adó weboldal a hozzászólásról tud-e. Ez objektív felelősségnek minősül, és hatásában az előzetes korlátozás egy formájának felel meg. Ami a kisebbségi véleményekben szembeötlő, az az internet önkormányzó, republikánus lehetőségeinek elvi alapú védelme. Sajó és Tsotsoria bírák – az új kommunikációs formák veszélyeire vonatkozó többségi pesszimista elemzést elutasítva – síkra szállnak „a demokrácia erősödését szolgáló, új lehetőségeket felhasználó, egészséges nyilvános vita tere” mellett. Tehát csak a kisebbség támogatja a digitális közvetítő nyilvános vita elősegítése terén fennálló lehetőségeit, a jelen ügyben azért, hogy megengedi egy közszolgálati komptársaság magatartására és a jégutak általa történő tönkretételére vonatkozó hozzászólások közreadását a hírportálon. Annak elvárása (a többségi vélemény alapján), hogy a hírportál eleve töröljön kétségtelenül jogszerű, közérdekű hozzászólásokat (a meglévő szűrő és törölő rendszerén túl), kiüresíti a tartalomról folyó nyilvános vitát, és megszüri a nézőpontok körét olyannyira, hogy a Delfi helyzetében lévő közvetítőknek a webhely látogatóinak ártalmatlan és enyhítő hozzászólásaira kellene szorítkoznia.

Az *MTE v. Hungary*⁵⁸ ügyben eljáró tanács 2016. februári ítéletével kapcsolatos későbbi fejlemények szerint az online közvetítők felhasználók által létrehozott tartalomért fennálló felelőssége újfent azt jelezheti, hogy a Bíróság vissza kíván lépni a *Delfi*-ügyben kifejtett álláspont-

⁵⁷ A Miniszterek Bizottságának arra vonatkozó CM/Rec (2011) 7 ajánlásával összeegyeztethetetlenül, hogy az új médiaplatformok tartalomért fennálló felelőssége kérdésében „differenciált és fokozatos megközelítést” kell tanúsítani.

⁵⁸ No. 22947/13., 2016. február 2-i ítélet.

tól, és azt a gyűlölködő/jogsértő megnyilvánulásokra kívánja korlátozni. Az *MTE*-ügyben olybá tűnik, hogy a Bíróság visszatér a *Jersild*-ügy általános tanulságához, ami nem állapítja meg a médiavállalatok/újságírók felelősségét az általuk működtetett oldalakon megjelenő, mások által jegyzett, esetlegesen jogsértő hozzászólásokért, különösen, ha az közérdeklődésre számot tartó témára vonatkozik. Az *MTE*-ügyben a magyar Alkotmánybíróság megállapította a két kérelmező felelősségét, akiknek weboldala a regisztrált felhasználóknak megengedte a hírekhez való hozzászólást (akár névtelenül is). Értesítési-eltávolítási eljárás működött, ami lehetővé tette az olvasók számára, hogy jelentsék mások hozzászólásait, és kérjék azok törlését a kiszolgáló használati feltételeinek megsértése miatt. Névtelenségbe burkolózó olvasók kemény szavakkal bíráltak két ingatlanforgalmazó vállalkozást. Az egyik az ingatlanos cégeket „sunnyinak” és „szemétnék” nevezte, míg a másik azt mondta, hogy az ingatlanos céget üzemeltetők „szarjanak sünt és költsék az összes bevételüket anyjuk sírjára, amíg meg nem döglenek”. A nemzeti bíróságok a hozzászólásokat támadónak és sértőnek minősítették. Elutasítva azt az érvet, hogy a közvetítők csak szolgáltatást nyújtottak, megállapítást nyert az *MTE* felelőssége a webhelyen megjelenő sértő vagy jogellenes felhasználói hozzászólásokért, amelyek sértették az ingatlanos cégek személyiségi jogait. A magyar Alkotmánybíróság leszögezte, hogy a 75 000 Ft-os kártérítés arányban állt az ingatlanos cégek személyiségi érdekeinek sérelmével. A fellebbviteli eljárás során a strasbourgi Bíróság kimondta, hogy a magyar hatóságok nem végezték el a kérelmezők véleménynyilvánítási szabadságának és az ingatlanos cégek jóhírnévhez való joga egyensúlyának megteremtéséhez szükséges értékelést. Konkrétan: a gyűlölködő vagy erőszakot szító hozzászólás hiányában a kétségtelenül trágár hozzászólások nyilvánvalóan nem minősültek jogellenes megnyilvánulásnak. Valójában a hozzászólások közérdekű témára vonatkoztak, és nem tényállítások, hanem vélemények voltak. Emellett kifejezőmódjuk a Bíróság szerint „primitív, ami igen gyakori az internetes portálon folyó kommunikációk esetén, ez pedig egy olyan jellemző, amely csökkenti az e kifejezéseknek tulajdonítható hatást”.⁵⁹ Visszautalva a *Jersild*-ügyre, a Bíróság megjegyezte, hogy a közvetítő megbüntetése mellett szóló különösen nyomós indok hiányában az *MTE* mások megnyilvánulásai miatti felelősségre vonása súlyosan gátolná a sajtó közérdekű kérdésekről folyó vitához való hozzájárulását.

3. Udvariassági normák, professzionális tartalmak és az online kommunikáció másik arca

A nyilvános vita kereskedelmi hírközvetítőkre kirótt szankciók révén történő megtisztítása (amit a *Delfi*-ügy szentesített a sértő, esetlegesen fenyegető állítások kapcsán) vezet el e tanulmány végső, záró fejezetéhez. Ebben a közvetlenül a sértő/gyűlölködő megszólalóval kapcsolatosan irányadó büntetőjogi felelősségre koncentrálunk, szemben a közvetítővel, amin keresztül eléri a közönséget. A megszólalókra polgári normákat rákényszerítő szabályok intuitív jellegűek, egybecsengenek a civilizált vita, a mások tisztelete és az érvekkel alátámasztott vita felfogásával. Az egyes megnyilvánulók által az interneten tett lealacsonyító és rendkívül kellemetlen

⁵⁹ Uo., 77. bck.

hozzászólásokat vizsgálva, a vita megtisztítása – többek között azzal, hogy alkalmazná a büntetőjogot a legaljasabb/legbántóbb megnyilvánulások szerzőire – bizonyosan nem csökkentené nagyban a nyilvános vita értékét. Az ezzel ellentétes, itt tárgyalt álláspont szerint azok az elnagyolt nemzeti jogi követelmények, hogy a megszólaló ne sértsen vagy bántson meg másokat, nem beszélve a gyalázkodásról vagy fenyegetésről, olyan mértékig csupasztították le a nyilvános vitát, hogy az a domináns elitet és az ortodox véleményeket támadó, kisebbségi véleményt képviselő megszólalók lehetőségeit jelentősen lecsökkentette. Ha azt kutatjuk, hogy honnan erednek az udvarias és tiszteletteljes érintkezés eme pontatlan normái, egy kis gondolkodás után rájövünk, hogy ezeknek logikusan az uralkodó kulturális értékeket kell tükrözniük. Ki vehet részt ezen értékek kialakításában? Természetesen a választ ismét csak a társadalom legerősebb csoportjainál vagy elitjénél kell keresni, ideértve a politikusokat, vezető médiaszervezeteket és az üzleti közösségeket, a multinacionális vállalatokkal együtt. Nem kell marxistának lenni ahhoz, hogy egyetértünk a Marx által a *Német ideológiában* tett megjegyzéssel, miszerint „[a]z uralkodó osztály gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok”.⁶⁰ Az elit uralma alatt kialakított udvariassági normák ekként lehetnek a már uralkodó csoportok véleményének a szervezetekben és a szélesebb társadalom körében való konszolidálásának eszközei is. A büntetőjognak a domináns csoport udvariassági normáinak kikényszerítésére való felhasználása ezért szükségszerűen hegemonikus lesz, és összefeszül az önkormányzó demokráciák egyet nem értési joghoz való módszeres ragaszkodásával, ami a kisebbségek esetében a közösség irányításában való részvétel közös demokratikus érdeke és joga. Ahogy Weinstein megjegyzi, részvételi szabadságunk feladása amiatt, hogy polgártársaink többsége az általunk képviselt (vagy hallani kívánt) nézeteket erősen sértőnek tartja, ezen alapszabadság meggyalázása.⁶¹

Iris Marion Young befogadásról és demokráciáról írt munkája hasznos továbbfejlesztése a „belső kizárás” gondolatának, ami demokratikus társadalmakban a kifejezés egyes módjainak előnyben részesítése és mások olyan módon történő kizárásának eszköze, amely aláássa az államközösség azon célját, hogy minden polgár azonos lehetőségeket kapjon a politikai vita kimenetelének befolyásolására.⁶² Ezt az álláspontját megkülönbözteti Jürgen Habermas véleményétől, akinek diskurzusetika-elmélete a racionális megnyilvánulásokat (vagy „kommunikatív cselekvést”) értékeli a retorikai formák (vagy megnyilvánulási stílus) ellenében. Habermas azzal érvel, hogy a deliberatív demokráciának az észszerű szóbeli megnyilvánulásokat kell előnyben részesítenie – amik szenvedélymentes, semleges, logikus és bizonyítékokon alapuló, általánosítható érvekkel törekednek a hallgatóság egyetértését elnyerni.⁶³ A retorikai formák alkalmazása

⁶⁰ Karl MARX – Friedrich ENGELS: A német ideológia. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*, 3. kötet. Ford. LISZKAI Zoltán. Budapest, Kossuth, 1976. 48.

⁶¹ Weinstein joggal bírálja Gordon Brown volt munkáspárti miniszterelnök két vezető BNP-tisztségviselő 2006 novemberében faji gyűlöletkeltés miatti vádak következtében történő lemondására adott reakcióját, amikor Brown a BNP nézeteinek „kigyomlálására” szólított fel „minden lehetséges eszközzel”, azon az alapon, hogy ezek a nézetek sértették az uralkodó véleményt. Idézi James WEINSTEIN: *Extreme Speech, Public Order, and Democracy: Lessons from the Masses*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 29.

⁶² Iris Marion YOUNG: *Inclusion and Democracy*. New York, Oxford University Press, 2000. 2. fejezet.

⁶³ Jürgen HABERMAS: *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest, Gondolat, 2011. L. még James F. BOHMAN: Emancipation and Rhetoric: The Perlocutions and Illocutions of the Social Critic. 21 *Philosophy and Rhetoric* (1988) 185.

másfelől Habermas szerint manipulatív és nem bizonyítékokon alapul, természetünk érzelmi oldalára apellál. Young rámutat ezen minősítés privilegizáló és kizáró hatásaira. Kétli, hogy a Habermas által óvott és előnyben részesített „eszme” valóban semleges, szenvedélyektől mentes és univerzális lenne, ehelyett szerinte saját retorikai árnyalatait hordozza, és ezeket saját társadalmi konvenciói némiképp elleplezik. Megjegyzi, hogy a politikusok, tudósok és politikai tanácsadók gyakorta mennyire szakavatottak abban, hogy:

„felvegyék a semleges tények kontrollált és kimért kifejezésének pózát, ami tekintélyt követel pusztán amiatt, hogy pártatlannak és szenvtelennek tűnik, meghaladva az érdek és szenvedély fertőjét. E felfogás szerint a politikai kommunikáció konkrétabb, képzeletre alapozó és cizelláltabb formáit gyakran – figyelemre kevésbé érdemesként – elvetik.”⁶⁴

A demokrata párti Jesse Jackson tiszteletesnek az Egyesült Államok két, 80-as évekbeli elnökjelölti kampányának példájával kapcsolatban Young megjegyzi, hogy Jackson kampánystílusát gyakorta érte bírálat, őt pedig „teátrális prédikátornak” nevezték, aki beszédeiben elkanyarodik a tárgytól, noha valójában súlyos társadalmi kérdéseket feszegetett. Arra reagálva, hogy Jackson tiszteletes érdemi mondanivalója nem tudott ugyanolyan elismerést kivívni, mint kevésbé szenvedélyes ellenfeleié, Young emlékeztet arra, hogy a jelöltek kifejezésmódja saját stílusuk és retorikájuk része volt. „Minden előadásmódnak van érzelmi töltete; a »szenvtelen« előadásmód érzelmi töltete nyugodt és távolságtartó.”⁶⁵ A szóban vagy molinókon, utcai táblákon vagy színdarabokban megjelölt vicces, ugrató, kifejezéstelen vagy komoly kommunikációs stílus egyaránt hozzátehet valamely politikai kommunikáció lényegéhez. Young meggyőző következtetése szerint egyszerű a harmonikus és gyors döntéshozó rendszert megteremteni ott, ahol:

„az uralkodó álláspont ezeket a véleményeket nem veszi komolyan, azokat szélsőségesnek, érdekeire veszélyesnek vagy túlzottan vitatottnak tekinti. A demonstrációk és tiltakozások, az érzelmileg túlfűtött hangnem és jelképek használata, mások előkelő vagy meghunyászkodó magatartásának nyilvános neveltségessé tétele vagy kifigurázása gyakorta megfelelő és eredményes mód arra, hogy a figyelem a legitim közérdekű ügyekre irányuljon, amelyek másként nem jutnának el a közönséghez, akár amiatt, mert hatalmi érdekeket veszélyeztetnek, akár azért, mert konkrétan egy marginalizálódott vagy kisebbségi csoportra vonatkoznak.”⁶⁶

Természetesen a deliberatív demokráciának, a kölcsönös tiszteletre és viszonyosságra támaszkodó nem machiavellista alapokon nyugvó változata – ez utóbbinak részét képezik az észszerű, szenvtelen vita közös normái, és olyanok, mint amelyet Habermas és mások, pl. Sunstein⁶⁷ képzelt el – bevallottan vágyálom. Az utóbbi elismeri például, hogy a polgári döntéshozóktól elvárt tulajdonságok nem bukkannak fel spontán módon a nép körében. Ehelyett a társadalomnak aktívan jeleznie kell, hogy milyen értékeket társít az empatikus, racionális,

⁶⁴ YOUNG i. m. (62. lj.) 53., 63–64.

⁶⁵ Uo., 65.

⁶⁶ Uo., 67.

⁶⁷ Cass SUNSTEIN: Beyond the Republican Revival. 97 *Yale Law Journal* (1988) 1539.

diszkurzív és önkritikus döntéshozáshoz, és biztosítania kell, hogy a szükséges készségek fejlesztéséhez a megfelelő oktatási forrásokat elkülönítsék. Van azonban egy alapvető ellenérv, amit meg kell említeni a politikával kapcsolatos civil diskurzus védelmezői által előfeltételként meghatározott reciprocitással és kölcsönös tisztelettel szemben. Miért kellene magának a reciprocitás és kölcsönös tisztelet eszméjének mentesnek lennie az emberek között zajló aktív és lelkes deliberáció alól? Vajon az elithez nem tartozók számára nem lehetséges, hogy elvesseék az elithez tartozó csoportok által kialakított és őket kiváltságos helyzetbe hozó diskurzus normáit, ezáltal a saját megfogalmazásukban kifejezve a sérelmeiket anélkül, hogy tartaniuk kellene a további diskurzusból való kizárástól, vagy éppen a büntetőjogi megtorlástól? A nyilvános szinterről a megnyilvánulás módja/tartalma miatti kirekesztés olyan lépés, amelyet nem szabad félvállról venni olyan demokráciákban, amelyek a törvények és általánosabban az állami döntéshozatali folyamatok legitimitását kívánják igazolni. A büntető és polgári jogszabályokon keresztül az „érvekkel alátámasztott” és „tiszteletteljes” eszmecseréhez való ragaszkodás nemcsak előnyt ad az elit nyilvános vitához való hozzászólásainak, hanem a nyersebb, kevésbé művelt megszólalók kirekesztésével, végzetesen megingatja az állami tisztviselők azon állítását, hogy a törvények és politikák a nép „tájékozott egyetértésén” alapulnak. Idézzük fel ezzel szemben az ókori Róma osztályalapú intézményeinek inkluzivitását és az azok által – legalábbis Machiavelli állítása szerint – sikeresen kezelt produktív súrlódásokat és viszálykodást. A szenátusi elit tudta, hogy törvényhozási javaslataiknak át kellett menniük a tömegek általi ellenőrzésen, és ezt olyan intézkedések kialakításával érték el, amelyek a közjó és a nép szabadsága előmozdításának voltak tekinthetőek.

Összegzés

Jelen tanulmány azt kívánta bizonyítani, hogy tökéletesen lehetséges egyszerre optimistán és pesszimistán is szemlélni a republikánus önkormányzás kínálta lehetőségeket. Az optimista felfogás tűnik helyénvalónak akkor, amikor a web 2.0 technológia egyenjogúsító képességeire gondolunk, miszerint valamennyi technológiailag kompetens polgárnak lehetővé teszi, hogy a közösség irányítására vonatkozó gondolat- és véleményváltásban részt vegyen. Igazán felszabadító a felülről, a politikai/gazdasági elit részéről előírt narratívák megkérdőjelezésének szabadsága, különösen, ha ez elektronikusan (és így arctalanul) tehető meg, anélkül, hogy szembesülni kellene a társadalmi osztályból, nemből, nemzetiségből stb. eredő előítéletekkel. Ha elfogadjuk Machiavelli azon premisszáját, hogy az egyszerű polgár egyszerűen olyan életet szeretne, amelyben mások nem nyomják el, a politikai ügyekben való aktív részvétel egyszerű megvalósíthatósága (és azon fórumok garmadája, ahol ez a részvétel lehetséges) nagyobb reménnyel kecsegtet arra nézve, hogy a politikai vita a politikai közösségben mindenütt valóban közös érdekeket és célokat fog eredményezni.

Ugyanakkor a liberális demokrácia akadályainak sora az inkluzívabb, részvételi alapú demokratikus kormányzati struktúrák ellen szól. Így a jogrendszerek által a nyilvános vita megnyitásának feltételéül szabott civilizáltság igénye olyan valós kapuórként működik a nyilvános vitában, amely a műveltebb megszólalóknak biztosít előnyt. A vállalati tulajdonú közösségi médiaplatformok és más internetes közvetítők nyilvánosan nem számon kérhető szerződéses feltételei is hajlanak arra, hogy a politikára, gazdaságra és társadalomra vonatkozó ortodox, ural-

kode vélemények vitatásának lehetőségét korlátozzák, és ez a fennálló helyzetet és az aktuálisan hatalmon lévők javát szolgálja. Az internetes közvetítők számára a harmadik személyek vitatott tartalma törlésére előírt terhes kötelezettségek pedig várhatóan megfagyasztyják majd a politikai vitát. Az elkövetkező években az alkotmánybíróságok kétségtelenül jelentős szerepet kapnak majd azon feltételek meghatározásában, amelyek mentén a részvételi demokrácia kommunikációs technológiánkon keresztül nagyobb vagy kisebb mértékben szabad utat kap. Jelenleg az Emberi Jogok Európai Bírósága vegyes jelzéseket küld az Európa Tanács államainak. Az, hogy ez a Bíróság a jövőben miként nyilatkozik a digitális szólásszabadsággal kapcsolatos jogvitákban, többet elárul majd demokráciafelfogásáról és arról, hogy miként értelmezi az egyszerű polgár nyilvános vitában betöltött szerepét.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA:
REMÉNYI ÉDUA VÉNUSZ ÉS KOLTAY ANDRÁS